ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 12 Issue 3, June 2020

DOI Number: 10.9737/hist.2020.856

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 04.09.2019 Kabul Tarihi: 30.04.2020

Atıf Künyesi: Çiğdem Dumanlı, "Baron Pflügl von Lissinetz Lâyihası: "Kayzer II. Joseph'in Yönetimi Esnâsında Avusturya'nın Rusya ile İttifâkını Müteakip Türkiye ile İlişkileri" Başlıklı Yazma Eser ve Osmanlı Devleti'ni Taksîm Siyâseti (1768-1790)", *History Studies*, 12/3, Haziran 2020, s. 827-848.

Baron Pflügl von Lissinetz Lâyihası:

"Kayzer II. Joseph'in Yönetimi Esnâsında Avusturya'nın Rusya ile İttifâkını Müteakip Türkiye ile İlişkileri" Başlıklı Yazma Eser ve Osmanlı Devleti'ni Taksîm Siyâseti (1768-1790)*

Tractat of Freiherr Pflügl von Lissinetz: His manuscript "The Relations between Turkey and Austria after the Alliance between Russia and Austria" and the Partitioning of the Ottoman Empire (1768-1790)

Dr. Çiğdem Dumanlı

ORCID No: 0000-0002-7872-4821

Hacettepe Üniversitesi

Öz: 18. yüzyıl dünya tarihini sonraki yüzyıllar açısından da etkileyen büyük bir devrimin ve aynı zamanda büyük savaşların yüzyılıdır. Özellikle Rusya ve Avusturya ile gerçekleşen savaşlar Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecini hızlandırmış, 19. yüzyılda da büyük sorunları beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Rusya, Avusturya, Prusya, ve Fransa'nın Osmanlı ile veya aleyhinde gerçekleştirdikleri müttefiklikler göz önünde bulundurulduğunda, sonraki yüzyıl açısından da belirleyici ve yönlendirici siyâsetlerin ortaya çıktığı muhakkaktır. Makalenin konusu, işte bu yüzyılın sonlarına doğru Avusturya, Rusya ve Osmanlı arasında gerçekleşen savaş ve o savaşa giden süreçtir. Bu süreç Lehistan'ın taksîminden, Kırım'ın ilhâkına ve sonrasında Rusya ve Avusturya'nın Osmanlı Devleti ile giriştikleri savaşı içermektedir. Makalede, Viyana Saray ve Devlet Arşivi'nden elde edilen ve 19. yüzyıla ait rapor şeklinde el yazması bir eserden yola çıkarak, dönemin uluslararası ilişkileri ve dengeleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Kırım, Lehistan, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı, 1788-1791 Osmanlı-Avusturya Savaşı

Abstract: The eighteenth century is a century of revolutions, as well as that of great wars that affected world history. In particular, wars with Russia and Austria accelerated the collapse of the

* Bu makale yazarın 2017 yılında tamamladığı tezinden üretilmiştir. Esas konudan bağımsız olması sebebiyle tezde sadece birkaç dipnot kısmında değinilen meselelere bu makalede ayrıntıları ile değinilmiştir.

Ottoman Empire and causing major problems in the nineteenth century. If we consider how alliances emerged between Russia, Austria, Prussia, and France in favor of or against the Ottoman Empire, it is certain that decisive and leading policies affecting the next century emerged here. This article deals with the last war between Austria, Russia, and the Ottoman Empire in the eighteenth century and the process leading to it. This process includes the partition of Poland, the annexation of the Crimean Khanate, and the following war between the Ottoman Empire on one side and Austria and Russia on the other. Based on a manuscript kept in the Vienna Haus-, Hof- und Staatsarchiv, the international relations, balance of power and attitudes of the aforementioned countries will be discussed.

Keywords: Ottoman Empire, Crimean Khanate, Poland, 1768-1774 Ottoman-Russian War, 1788-1791 Austro-Turkish War.

Giriş

Balkanlardaki tüm sorunlu bölgelere sınır komşuluğu düşünüldüğünde, 18. yüzyıl Osmanlı-Avusturya ilişkileri, Rusya ile olan ilişkilerden bağımsız değerlendirilemez. Yine büyük güçlerin Osmanlı siyaseti dikkate alındığında, İngiltere ve Fransa'nın bu ilişkilere etkisi haklı münâzaralara sebebiyet vermektedir. Bunlar dışında ve belki de hepsinden fazla Avusturya'nın Prusya ile olan anlaşmazlıkları bahse konu ikili ilişkileri derinden etkilemiştir. Avusturya Verâset Savaşı 1748 yılında sona ermiştir. Ne var ki Şilezya'nın Prusya tarafından alınması Maria Theresia'nın ömrü boyunca asla affedemeyeceği bir mesele doğurmuştur. Böylelikle Avusturya ve Prusya arasında ortaya çıkan güvensizlik, sonraki süreçte de tüm ilişkileri etkilemiştir. Öyle ki iki ülke arasındaki dostluk, Maria Theresia hayattayken asla tam manasıyla derinlik göstermemiş, o vefât ettikten sonra da bu yüzeysel dostluk tüm taraflar arasındaki ilişkileri etkilemeye devam etmiştir.

18. yüzyıl Osmanlı-Avusturya ilişkilerini ele alan mühim çalışmalar mevcuttur. Bunlardan bazıları konuyu diplomasi ve savaş tarihi bağlamında değerlendirirken, diğer bir kısmı ise doğrudan Leh veya Kırım meselesi üzerinden ele almaktadır.¹ Makaleye konu olan el yazması

¹ Bkz. mesela: Salâhattin Tansel, "1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 4 (1950), s. 475-536; Nurgül Bozkurt, *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı-Avusturya Münasebetleri (1740-1788)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2000; Metin Bezikoğlu, *The Deterioration of Ottoman Administration in the Light of The Ottoman-Russian War of 1768-1774*, (Yayınlanmamış Master Tezi), Bilkent University, The Institute of Economics and Social Sciences in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts in History, 2001; Ömer Gezer, *Osmanlı Diplomasisinde Denge Politikaları (1774-1829)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı, Ankara 2006; Uğur Kurtaran, *Osmanlı Diplomasi Tarihinden Bir Kesit: Osmanlı Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)*, Ukde, Kahramanmaraş 2009; Hacer Topaktaş, "Avrupa'nın Ortak Derdi Polonya Tahtı: Stanislaw August Poniatowski'nin Seçimi (1763-1764)", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1 (2011), s. 183-196; Serhat Kuzucu, "XIII. Yüzyıl Son Çeyreğinde Osmanlı Avusturya Siyasi İlişkileri ve Zıştovi Antlaşması (II. Josef ve II. Leopold Dönemi)", *History Studies. Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı*, (2012), s. 251-261; Turan Araz, "Osmanlı-Avusturya Savaşı (1787-1791)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2014; Hacer Topaktaş, "Osmanlı Devleti'nin Doğu Avrupa Politikalarında Taksim Sonrası Polonya (Lehistan) Üzerine bir Değerlendirme", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 45 (Bahar 2015), s. 211-231.

eserin² bu açıdan bir farkı mevcuttur. Bu fark, ilişkileri hem Habsburg hâriciyesinde mühim görevlere gelmiş bir diplomatın kaleminden aktarması hem de Maria Theresia'nın ikili ilişkilerin yönünü belirleyen Prusya güvensizliğini oldukça önemli perspektiflerden öne çıkarması ve vurgulamasında yatmaktadır. Maria Theresia'nın Prusya güvensizliğinin Osmanlı ile olan ilişkileri de etkilemiş olması bu perspektiflerden sadece bir tanesidir.

El yazması eser Nisan 1841 tarihinde Şansölye Metternich'e sunulmuştur. Bu açıdan bakıldığında bir hâriciyecinin, devletin en üst iki makâmlarından birini çok yakın bir tarihte yaşanmış gelişmelerin tarihsel bağlamı konusunda bilgilendirme amacını taşıdığı anlaşılmaktadır. El yazması eser, sunulduğu tarihte tam da Mısır ve Boğazlar meselesi gündemdedir. Daha kesin bir tarih aralığını belirtmek gerekirse, 13 Şubat 1841 Mısır Valiliği İmtiyaz Fermanı'ndan sonra ve 13 Temmuz 1841'de imzalanan Londra Boğazlar Sözleşmesi'nden evvel, Nisan 1841'de sunulan bir metindir.³ Bu açıdan değerlendirildiğinde, Avusturya'nın tarihte Osmanlı meselesine nasıl baktığını, hangi hataları yaptığını ve bu bağlamda ne tür gelişmeler yaşandığına dair Avusturyalı bir diplomatın kendi devletinin

² Makaleye konu olan el yazması eser, “*Kayzer II. Joseph'in Yönetimi Esnasında Avusturya'nın Rusya ile İttifakını Müteakip Türkiye ile İlişkileri*” başlığını taşımakta ve Nisan 1841 tarihinde dönemin Şansölyelik görevini yürüten Prens Metternich'e sunulduğu anlaşılmaktadır. Bkz.: Wilhelm Freiherr Pflügl von Lissinetz, *Österreichs Verhältnisse zur Turkey, während der Regierung Kaisers Josef II, infolge seiner Allianz mit Rußland*, Ende April 1841 dem Fürsten von Metternich übergeben, (1841), AT-OeStA/HHStA Handschriften Nr. 449 W 735. Bahse konu eser II. Joseph'in vefâtından 51 yıl sonra kaleme alınmıştır. Müellifin böyle bir çalışmayı neden özellikle de Metternich'e sunduğu sorusu hâsıl olsa da, buna dair bir bilgi veya belge yazarı bulunmamaktadır. Müellifin 1816-1830 yılları arasında aktif dışişleri görevinde bulunduğu, görevinden ayrıldıktan sonra da Türkiye ile Avusturya arası ilişkilere dair birçok yazı kaleme aldığı bilgisi mevcuttur. Makaleye temel alınan bu eser bunlardan bir tanesidir ve henüz yayınlanmamıştır. Eserin Metternich'e teslim edildiği yıl olarak belirtilen 1841 yılında Mısır meselesi sona ermiştir. Bu bağlamda da ele alınıp değerlendirilebilir. Eser kapak sayfası dahil toplam 48 (24 sayfa numaralandırılmıştır) sayfadır. Müellif konuyu 22 yan başlıkta ele almıştır. Bununla birlikte, metin boyunca “[evrâkı] bulmak maalesef mümkün değil” (Bkz. Pflügl, *agy.*, s.10) gibi ifâdeler kullanmış veya bazı evrakların sadece tarihini vermiştir. Buradan, Şansölye Metternich'e sunacağı çalışma için, dönemin devlet evrâkını da gözden geçirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bunun dışında kullandığı kaynaklara yönelik bir kaynakça el yazmasında bulunmamaktadır. Aynı şekilde, el yazması eserin birçok sayfasına ufak notlar düşüldüğü görülmektedir. Bu notların tamamını okumak mümkün olmasa da, bizzat Metternich'in değerlendirmeleri olması yüksek ihtimâldir.

Bu makale için Müellif Pflügl'in biyografik bilgilerini ulaştıran Viyana Saray ve Devlet Arşivi (Haus-, Hof- und Staatsarchiv) görevlilerine teşekkür etmek yazarın görevidir. Biyografik bilgiler, arşiv görevlilerinin ulaştırdığı şekliyle ve fakat Türkçeye çevirerek şu şekilde aktarılabilir: “*Wilhelm Freiherr Pflügl von Lissinetz, Avusturyalı Diplomat 1816-1830 (Roma, Rusya, Portekiz, İspanya). 1830 yılında Fas'ta gerçekleşen başarılı müzakerelerde bulunması hasebiyle Leopold Tarikatı Kumandanlar Haçını almış (1830) ve Baronluk mevkiine yükseltmiştir (1831). Aktif diplomatik görevinden ayrıldıktan sonra, Fas ile yapılan müzâkereler, Avusturya'nın Türkiye ile ilişkileri ve genel siyasi durumlar üzerine birçok yazı kaleme almıştır. Ömrünün son yıllarında Franz Joseph Tarikatı'nın veznedârlığını yapmıştır. 1869 yılında vefat etmiştir ve ölümünden sonra da, vasiyet hükümleri gereği, hatırı sayılır meblağları eğitim kurumları, hastaneler, kimsesiz yurtları, kör ve sağır-dilsiz enstitülerine bağışlamasıyla ayrıca yardımsever olarak nam salmıştır.*” (Kaynak: Yazara 1 Temmuz 2015 tarihinde Joachim Tepperberg vasıtasıyla ve Aşiv Direktörü Just imzasıyla iletilmiş, ÖSTA-2040780/0001-HHSTA/2015 evrak numaralı resmî yazı).

³ Mısır meselesi husûsunda tüm tarafları değerlendiren bir çalışma için bkz. Mevhibe Savaş, “Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı ve neticelerini hazırlayan unsurlar”, *Aksu (Mahallî) Gazetesi*, (2 Nisan- 10 Eylül 1996), Sayı 407-430, s. 1-33; Ayrıca bkz. Mehmet Kocaoğlu, “Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı (1831-1841)”, *OTAM*, Sayı 6 (1995), s. 195-210; Muharrem Dördüncü, “1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar Boğazlar Meselesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt III, Sayı 1, (Haziran 2001), s. 73-89.

tarihine yönelik özeleştirici yaptığı bir rapor niteliğini de taşımaktadır. Bu hâliyle eser, 18. yüzyılın son dönemindeki Osmanlı-Avusturya ve Rusya ilişkilerinin gelişimine çok yakın bir tarihte nasıl değerlendirildiği husûsunda da önemli fikirler vermektedir. Eser bu süreçlere ilişkin bir yakın tarih değerlendirmesi mâhiyetindedir.

1. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Avusturya'nın Tutumu

Müellifin değerlendirmelerine başladığı tarih 1768 Osmanlı-Rus Savaşı'dır. Lehistan'da soyluların krala karşı isyânına Rusya'nın müdâhale etmesiyle çatışma ortamı büyümüştür. Bir müdâhale esnasında, Rus birlikleri Osmanlı yönetiminde bulunan Balta kasabasında bir katliam gerçekleştirmiştir. Bu katliam üzerine Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş ilân etmiştir.⁴ Pflügl ilk olarak bu savaş esnâsında Avusturya'nın ne gibi bir tutum izlediğini ele almaktadır. Buna göre Avusturya, ne Rusya'nın ne de Osmanlı'nın savaş meydanından önemli bir avantaj elde ederek çıkmasını istemiştir. Savaşın uzamasını isteyip, her iki tarafın zayıflatılmasından yana bir siyâset izlemiştir.⁵ Pflügl'e göre Avusturya savaş sırasında doğu sınırına askerî birlikler yerleştirmiş, bununla da savaşın her iki tarafına da mesaj vermek istemiştir. Buna göre bu birlikler gerektiğinde Türkiye'ye yardıma gelebilirdi. Rusya ise Osmanlı ile uygun bir barış anlaşması imzalamalıydı. Zira Avusturya "Rus silahlarının sadece bir noktaya kadar ilerlemesine" olanak tanıyacaktı.⁶

Pflügl'in bu iddiasını diğer bazı çalışmalardan doğrulamak mümkündür. Mesela Ungermann da, Rusların Tuna'yı geçmesini engellemek için, Avusturya'nın Macaristan'da 60.000 askeri konuşlandırma kararı aldığını ve bunun Berlin ve İstanbul'a da bildirildiğini belirtmektedir.⁷

Müellif pek değinmese de bu süreçte Maria Theresia'nın barışçıl ve dindar kişiliği de ön plana çıkmaktadır. Mesela Eylül 1770'te Petersburg'da bulunan elçisi Kont Mercy'ye yazdığı şu sözleri ilginçtir: "Sadece inliyorum barış olsun diye. Sizde de* böyle düşünülmesi için çaba gösterin. Cânım Müslümanlar Fransız efendilerin kıskırtmasının bir kurbanı; veba, açlık, her şey yolda ve hiç kimse bizden daha kötü hissetmeyecek böyle bir durumda."⁸

Maria Theresia ayrıca, İstanbul'da bulunan diplomatik temsilci Thugut'un⁹ Osmanlı Devleti'ne, "Avusturya'nın Osmanlı Devleti'nin tamamen çöküşüne müsaade etmektense, [...] Rusya'ya karşı silahlarını kullanacağı" mesajını iletmesini de istemiştir.¹⁰

⁴ Bkz. Tansel, "1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma", s. 504 vd.; Bezikoğlu, *agt*, p. 37 vd.

⁵ Pflügl, *agy.*, s. 1.

⁶ Pflügl, *agy.*, s. 1.

⁷ Richard Ungermann, *Der Russisch-türkische Krieg 1768-1774, Mit 7 Kartenbeilagen*, Wilhelm Braumüller, Wien und Leipzig, 1906, s. 128.

* Sizin orada, görev yaptığınız St. Petersburg'da anlamında söylenmektedir. Maria Theresia elçisine Rusları da bu yönde etkilemeye çalışın anlamında konuşmaktadır. y.n.

⁸ 1 Sept. 1770 İ. 48'den aktaran Arneth: Alfred Ritter von Arneth, *Geschichte Maria Theresia's*. Achter Band: *Maria Theresia's letzte Regierungszeit (1763-1780)*, 2 Band, Wilhelm Braumüller, Wien 1877, s. 435 ve dipnot 558; Yine Arneth'den alıntılan: Ungermann, *agy.*, s. 128.

⁹ Thugut, (Johann Amadeus) Franz Maria Frh. von; Diplomat ve siyâsetçidir. 1736 yılında Linz'de doğmuş, 1818 yılında Viyana'da vefât etmiştir. 1754 yılında dil oğlanı olarak İstanbul'a gönderilmiş, 1757 yılından itibaren tercümân (dragoman) olarak görev yapmıştır. 1766 yılına kadar bu görevde bulunsada, o tarihten sonra Devlet Kançılıyasında çeviri işleri için geri çağırılmıştır. İstanbul'da ikinci görev döneminde, 1769 yılında maslahatgüzâr, 1770 yılında mûkim elçi ve 1771 yılında da Büyükelçi (Internuntius) olmuştur. Biyografisi için ayrıntılı olarak bkz.

1768 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Fransızların kışkırtması tartışmalı bir konudur. Salâhattin Tansel bunu savaşa gerekçe sunacak olaylar içerisinde “ikinci derecede bir sebep” olarak da görmediğini, çünkü o ana kadar Lehistan üzerinde meydana gelen gelişmeler ve Osmanlı için giderek büyüyen tehdidin ancak bir savaş ile ortadan kaldırılabilceğini belirtmektedir.¹¹ Ne var ki, Maria Theresia o dönemde Fransızları savaş kışkırtıcılığı ile suçlayan tek lider de değildir. Büyük Friedrich'in de bu yönde bir kanaat taşıdığı anlaşılmaktadır. Büyük Friedrich, Fransızların “Osmanlı'yı Rusya'ya karşı kışkırtma amacıyla milyonlar döktüğü” fikrindedir. Hatta, dönemin Fransız Hâriciye Nâzırı Choiseul'u bu sebeple “Züppe Bakan” (“Minister-Gecken”/ “Ministre Petit-Maître”) olarak adlandırdığı yine Arneth'in çalışmasında belirtilmektedir.¹²

Maria Theresia'nın 1768-1774 Osmanlı-Rus harbinde de kendini gösteren dindar ve barışçıl kişiliği farklı örneklerden de bilinmektedir. Meselâ Lehistan'ın ilk taksîmi esnâsında, paylaşım Avusturya'nın da dâhil olması söz konusu edildiğinde, bunun dinî sebeplerle savunulamaz olduğunu düşünmüştür.¹³ Yine mesela, 1778 yılında Prusya Kralı II. Friedrich Bohemya sınırını aşıp Avusturya'ya karşı savaş başlattığında, oğlu II. Joseph'ten habersiz olarak barış görüşmeleri yapmış ve bu sebeple anne ile oğulun arası epey açılmıştır.¹⁴

Bununla birlikte, Maria Theresia'nın Osmanlı'ya yönelik siyâsetinde sadece barışçıl ve dindar kişiliğinin etkili olduğunu söylemek eksik bir sav olarak kalır. Verâset Savaşları esnâsında müspet yönde gelişen Avusturya-Osmanlı ikili diplomasisi de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu süreçte, Osmanlı Devleti'nin Maria Theresia'ya yönelik gösterdiği dostane tutuma, onun “minnettar kalarak söz verdiği barışı uzun yıllar muhafaza”¹⁵ ettiği tespitini de değerlendirmelere eklemek gerekir.

Avusturya ve Osmanlı bu süreçte gizli bir ittifak anlaşması da yapmıştır. Doğrusu Maria Theresia'nın hayat felsefesine uygun bir siyâsî çözüm olmasa da, Avusturya bu ittifak sayesinde maddî destek almayı da ummuştur. Maria Theresia “inançsızlardan”¹⁶ bu tür bir yardım almayı uygun bulmasa da Avusturya, aynı tarafta yer almayı düşündüğü Osmanlı ile 6 Temmuz 1771'de gizli bir anlaşma (“mâli yardım anlaşması”) yapmıştır.¹⁷ Bu anlaşma ile

L. Auer, “Thugut, (Johann Amadeus) Franz Maria Frh. von”, *ÖBL 1815-1950*, Bd. 14 (Lfg. 65, 2014), s. 316 vd. <http://www.biographien.ac.at> (Erişim tarihi: 16.12.2018).

¹⁰ Ungermann, *age.*, s. 129.

¹¹ Selâhattin Tansel, „Osmanlı-Leh Münasebetleri (1764-1768)“, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, (1946), s. 84.

¹² Arneth, *Geschichte Maria Theresia's*, s. 160 ve dipnot 232.

¹³ Friedrich Weissensteiner, *Die großen Herrscher des Hauses Habsburg, 700 Jahre europäische Geschichte*, 3. Auflage, Piper Verlag, München, 2011, s. 262.

¹⁴ Paul P. Bernard, *Joseph II. and Bavaria. Two Eighteenth Century Attempts at German Unification*, Martinus Nijhoff, Hague 1965, p. 113; Derek Beales, *Joseph II. I. In the shadow of Maria Theresa 1741-1780*, Cambridge University Press, Cambridge 2008, p. 404 vd.; Weissensteiner, *age.*, s. 264.

¹⁵ Uğur Kurtaran, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Avusturya Siyasi İlişkileri”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 7, Sayı XVII (2014), s. 404.

¹⁶ Pflügl, *agy.*, s. 1.

¹⁷ Oskar Criste, *Kriege unter Kaiser Joseph II*, Nach den Feldakten und anderen authentischen Quellen, Bearbeitet in der kriegsgeschichtlichen Abteilung des k. und k. Kriegsarchivs, Mit einer Übersichtskarte von Mitteleuropa, 6 Beilagen und 12 Textskizzen, Verlag von L.W. Seidel & Sohn, Wien 1904, s. 30 vd.; Ungermann, *age.*, s. 130;

Avusturya, Rusya'nın Osmanlı ile Belgrad Barışı gibi uygun bir anlaşma imzalamasına yardımcı olmak ve Lehistan'da istiklâli ayakta tutmak karşılığında, Osmanlı'dan 10 milyon kuruş ("piaster") talep etmiştir. Anlaşmaya göre Osmanlı, ticârî anlamda da Avusturya'ya avantajlar sağlayacak ve onu Afrikalı korsan devletlere karşı koruyacaktır. Ayrıca Eflak'ın Transilvanya'da kalan kısmını ve Boğdan'ın bir kısmını terk edecektir.¹⁸ Bahse konu bu gizli anlaşmanın yapıldığı Temmuz ayı başında Maria Theresia Viyana'da bulunan İngiliz elçisine, ne Osmanlı Devleti'nden toprak talep edilmesine ne de Lehistan'ın bölünmesine müsaade etmeyeceğini bildirmiştir.¹⁹

Sonuç itibâriyle, yapılan bu gizli anlaşma Osmanlı'nın savaş meydanında çok da başarılı olmaması ve Rusya'nın hızlı ilerlemesi sebebiyle tehlikeye düşmüş, Avusturya'nın da siyâsetini yeniden gözden geçirmesine yol açmıştır.

2. Lehistan'ın ilk taksîmine Avusturya'nın nasıl dâhil olduğu meselesi

Avusturya ile gizli bir anlaşma yapılmış olsa da savaşın gidişatı bu ittifâkı uygulanamaz kılmıştır. Zira Pflügl'in belirttiğine göre, bu noktadan sonra Avusturya ya Lehistan'ın ya Türkiye'nin ya da her ikisinin bölünmesi tehlikesi ile karşı karşıyadır. Rusya ile Prusya'nın Türkiye, Lehistan veya her ikisi üzerinde anlaştığından şüphelenen Avusturya, böylesi bir ittifâkın karşısında durmanın pek akıllıca olmayacağını düşünmektedir.²⁰ İlerleyen yıllarda da, Rusya ile yapılacak veya yapılması muhtemel tüm ittifaklarda Avusturya açısından temel soru *Prusya ne olacak?* sorusudur. Bunun sebebi ise Maria Theresia'nın ilk hükümdârlık yıllarında aranmalıdır. Babası VI. Karl'in vefâtından sonra Habsburg hânedanında erkek mirasçı soyunun tükenmesi, Maria Theresia'nın tahta oturması ve Avrupalı bazı prenslerin buna karşı çıkmasıyla başlayan Verâset Savaşlarında²¹, Şilezya'nın Prusya tarafından ilhâkını Maria Theresia'nın affedemediği el yazması eserde de belirtilmektedir. Kayzer II. Joseph, Büyük Friedrich vefât ettiğinde, Prusya ile anlaşma vaktinin geldiğini düşünmüş ve bunu Şansölye Prens Kaunitz'e²² bildirmiştir. Bildirilen bu düşünceleri Pflügl şöyle aktarmaktadır:

"Böylesine inkâr edilemez gerçeklerin bu güne kadar kabul edilmemiş olması şaşırtıcıdır; fakat siyâsetin yönetimi insanlara bağlı ve Friedrich'in kendisinden Şilezya'yı çalmasını İmparatoriçe Maria Theresia'nın unutmaması nasıl beklenebilirdi ve İmparatoriçenin kaybedileni geri fethetmekten bir gün vazgeçeceğine sonuncusunun [Büyük Friedrich'in] inanması nasıl sağlanabilirdi ki?"²³

Hâsılı Lehistan'ın, Türkiye'nin veya her ikisinin birden bölünmesi arasında kaldığı belirtilen Avusturya bir karar vermek durumundadır ve bu kararın ne yönde olabileceğine, ayrıca nasıl bir diplomasi yürütülmesi gerektiğine yönelik Şansölye Prens Kaunitz'in, Maria Theresia'ya

Kemal Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar, XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No 3318, Edebiyat Fakültesi Yayınları No 3212, İstanbul 1985, s. 100.

¹⁸ Pflügl, *agy.*, s. 1-1 as. Maddî kaynak Criste'nin eserinde "20.000 kese (11 ¼ Gulden)" olarak belirtilmektedir. Bkz. Criste, *age.*, s. 30 vd.

¹⁹ Criste, *age.*, s. 41.

²⁰ Pflügl, *agy.*, s. 1 as.

²¹ Kurtaran, *agm.*, s. 403.

²² Kont Wenzel Anton Kaunitz (1711-1794); 1764 yılı itibâriyle Prens ünvânını almıştır. Biyografisi için ayrıntılı olarak bkz. [Alfred Ritter] v. Arneth, "Kaunitz: Wenzel Anton Graf K.", *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 15: Kähler-Kirchseisen, Verlag von Duncker und Humblot, Leipzig 1882, s. 487-505.

²³ Pflügl, *agy.*, s. 15.

yedi ayrı öneri (“proje”) sunduğu el yazması eserde geçmektedir. Maria Theresia, sunulan bu yedi alternatiften birinde karar kılmak durumundadır.²⁴

Bu önerilerden ilk ikisine göre Türkiye’nin parçalanması durumunda “güçlü birliğin ağır eli” tarafından yapılması gereken dağıtımın ne olması gerektiği düşünülmektedir:

Buna göre “Avusturya ya Sırbistan’ı, Bosna’yı, Dalmatçya’yı, Makedonya’yı ve Arnavutluk’u, Rusya ise geri kalanını almalıdır veya yeni bir Yunan devleti kurulmalıdır. [Bu durumda da] Rusya Azak ve Kuban’ı alacaktır, Avusturya ise Dalmatçya, Bosna ve Bulgaristan’ı; Mora, Kıbrıs ve Kandiye ise sonradan doğmuş Avusturyalı bir prense malzeme” olarak düşünülmektedir. Bu ilk iki durumda Prusya’ya Lehistan’daki payını vermeyi, Lehistan’ın zararını ise Eflak ve Boğdan ile karşılamayı önermektedir.²⁵

Prens Kaunitz’in Maria Theresia’ya sunduğu projelerden üçüncüsüne göre, “Türk Devlet yapısının sadece dışında kalan kısımlar* [gövdeden] ayrılacaktır; müttefikler Kırım, Bosna, Sırbistan, Boğdan ve Eflak’ı kendi aralarında bölüşecektir.” Dördüncü projeye göre Avusturya, Prusya ve Rusya’nın büyümesinde “bonna officia”²⁶ rol alacaktır ve bu sebeple sadece Glatz Kontluğu’nu isteyecektir. Bu projede büyüme Lehistan üzerinden gerçekleşeceği için, Osmanlı’nın daha avantajlı bir konumda olacağı düşünülmektedir. Beşinci proje Glatz Kontluğu’nun yerine Ansbach ve Baireuth’un alınmasını öngörmektedir. Altıncı öneride Rusya ve Prusya’ya gerçekleştirilecek birtakım feragatlar karşılığında Avusturya, Eflak ve Tuna ağızlarıyla birlikte Besarabya’nın bir kısmını, Lehistan ise Boğdan ve Besarabya’nın geri kalan kısmını alacaktı. Yedinci ve son projede Lehistan’ın tamamına yönelik bir paylaşım düşünülüyordu. Prens Kaunitz’in, “Lehistan’ın tamamen veya en azından kısmen korunmasını, buna karşılık Türkiye’nin bölünmesinden beklenecek siyâsî ve iktisâdî avantajları” Maria Theresia’ya iletliğini, bu yönde bir öneride bulunduğunu okumak mümkündür.²⁷

Projeleri sunarken Kaunitz’in Maria Theresia’nın dindar kişiliğine de etki etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Müellif, Kaunitz’in şu sözlerini aktarmaktadır: “Avusturya, Rusya ve Prusya’nın komşuları üzerinden kurmayı kararlaştırdıkları ziyâfetten mahrum kalamazmış [ve] dinî sebeplerden dolayı piyangonun dinsizleri [Osmanlı Devleti’ni] bulması çok doğalmış.”²⁸

²⁴ Müellifin projeleri numaralandırarak saydığı, fakat daha sonra sayıların farklı bir kalemle üstünün çizildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca “...Mora, Kıbrıs ve Kandiye ise sonradan doğmuş Avusturyalı bir Prense malzeme...” cümlesine, yine farklı bir kalemle, “yeni yerleşimlere” (“zu neuen Etablissement”) notu düşülmüş. Bazı ifâdelerin altı çizilmiştir. *Etablissement* kelimesi “eğlence evi” olarak da çevrilebilir. Üçüncü projede, “Türk Devlet yapısının sadece dışında kalan kısımlar” kelimelerinin ve beşinci projenin üstü çizilmiştir. Eserde, belki hatalı veya eksik olmasından dolayı üstü çizilen cümle ve kelimelerin burada anlaşılır olması için altı çizilmiştir. El yazması eseri okuyanın notlarından, bu projeleri esasta tek tek numaralandırılmış olarak değil, bir öneriler bütünü olarak görmek istediği anlaşılmaktadır. Ayrıca bahse konu bölgeleri Türk devlet yapısının dışında görmediği veya Türk devletinin içi bölgelerin de söz konusu olduğunu vurgulamak istediği olarak değerlendirilebilir. Esasta, yani planlanan bölüşme üzerinde üsttekilerle büyük oranda örtüşen öneriler geliştirildiği, bir fark ortaya koymadığı söylenebilir.

²⁵ Pflügl, *agy.*, s. 2.

* El yazması eserde *Extremitäten* ifâdesi geçmektedir. Fakat bir imlâ hatası ile *Extrrrmitäten* [sic!] olarak yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu kelime elleri, kolları, bacakları olarak da çevrilebilir.

²⁶ bona officia = (“iyi hizmet”); iki ülke arasındaki herhangi bir meselede (müzâkere, görüşme veya münâkaşa) arabulucuk yapmak.

²⁷ Pflügl, *agy.*, s. 2-2 as.

²⁸ Pflügl, *agy.*, s. 2 as.

Prens Kaunitz bu sözleriyle Türkiye'nin bölünmesinden yana bir eğilimini belirtse de şöyle bir sorun vardır: Bilindiği üzere Verâset Savaşları'ndan o yana Osmanlı ile Avusturya arasında barışçıl bir diplomasi mevcuttur. Osmanlı Devleti de en son yapılan gizli antlaşmaya uymakta ve ihlâl etmemektedir. Hâliyle, Avusturya'nın bölünmede taraf olması kendileri açısından nasıl gerekçelendirilecektir?

Pflügel'e göre Kaunitz, Osmanlı "Rusya ile Prusya tarafından gizli anlaşmadaki maddeleri yerine getiremeyecek kadar köşeye sıkıştırılabilirlerse", Avusturya'nın da anlaşmayı bozmak için bir fırsat bulacağına inanıyordu.²⁹

Gerçekte de Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletleri ile yaptığı anlaşmalara tam manasıyla uyması ve anlaşmaları bozacak herhangi bir duruma sebebiyet vermekten her hâlükârda kaçınması söz konusudur. O kadar ki Lehistan'daki kral seçiminde Osmanlı ricâlinden herhangi bir şahsiyetin bulunması ve bu seçime karışması ihtimâlini dahi önceden düşünüyor, böyle bir durumda yanlış anlaşılma endişesini taşıyorlardı.³⁰

Dolayısıyla Osmanlı'nın anlaşmalara riâyeti meselesinin, Kaunitz'in Maria Theresia'ya sunduğu alternatiflerden hangisini seçebilecekleri münâzaralarına dahi yansıdığı görülmektedir. Bununla birlikte, Kaunitz'in tam zıttı bir ihtimâli de değerlendirdiği, Rusya ile anlaşmanın muhtemel kötü sonuçlarını da Maria Theresia'ya sunduğu anlaşılmaktadır. Buna göre:

"Avusturya, güvenilir, barışçıl Türkler yerine çok güçlü [ve aynı zamanda] huzursuz Ruslarla komşu olacaktı. Bu durum [...] Avrupa'nın tüm siyâsî sisteminde sonuçları hesap edilemez boyutlarda bir değişime sebebiyet verirdi; nihâyetinde bu tür muazzam projelerin, tarafların arzularını, ilgilerini ve ihtiraslarını en uç noktalara kadar cezbedeceği ve kendi aralarında anlaşmazlık yaşanmasına sebep olacağı öngörülebilirdi."³¹

Kaunitz'in Maria Theresia'ya, eğer Türkiye'nin parçalanması projesine onay verecekse Rusya ile, eğer Lehistan'ın parçalanmasına göz yumacaksa Prusya ile anlaşma yapmasını salık verdiğini, çünkü bu durumda Avusturya'nın taksîmden en karlı çıkacak taraf ile anlaşma yapmış olacağı fikrini de iletildiği anlaşılmaktadır.³²

Sunulan bu projeler biraz daha farklı ve ayrıntılı bir şekilde *yedi bölme teklifi* adı altında Adolf Beer'nin 1873 tarihli çalışmasında da değerlendirilmiştir.³³

Bu durum, yani Lehistan'ın bölünmesi meselesi, henüz daha 11 Nisan 1764 tarihinde Prusya ile Rusya arasında yapılan anlaşma esnasında, Avusturya'nın endişe duyduğu ve engellemeye çalıştığı bir durumdu. O vakit hem Prens Kaunitz ve hem de Maria Theresia yapılan

²⁹ Pflügl, *agy.*, s. 2 as.

³⁰ Tansel, "1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma", s. 489.

³¹ Pflügl, *agy.*, s. 2 as-3.

³² Pflügl, *agy.*, s. 3.

³³ Pflügl, daha önce de belirtildiği gibi herhangi bir kaynak gösteriminde bulunmamış, sadece önerilerin getirildiği tarih olarak 1772 yılı başlangıcını işaret etmiştir. Fakat Beer, Kaunitz'in 17 Ocak 1772 tarihli konuşmasına (rapor) atıfta bulunmaktadır. Bu ikisi dışında Roider, Kaunitz'in sunduğu önerilerin bir yıl öncesi Chevalier Massin isminde bir zatın sunduğu önerilere dayandığını belirtmektedir. Ocak 1772 yılında Maria Theresia, II. Joseph ve Kaunitz arasında buna yönelik gerçekleştiği anlaşılan görüşmelere ilişkin başka kaynaklar da vardır ve fakat tamamını detaylı bir şekilde ele almak bu makalenin sınırlarını aşacaktır. Adolf Beer, *Die Erste Theilung Polens*, Zweiter Band, Druck und Verlag von Carl Gerold's Sohn, Wien 1873, s. 129 vd.; Ayrıca bu bağlamda aynı eserde yer alan eklere de mutlaka bakılmalıdır: ("Analecten"); bilhassa XVII ve XVIII; Karl A. Roider, *Austria's Eastern Question 1700-1790*, Princeton University Press, New Jersey 1982, s. 131 vd. ve bilhassa 134.

anlaşmanın sadece iki ülkenin birbirini savunma sözü vermesi değil, aynı zamanda Lehistan üzerinde de bir anlaşmayı kapsıyor olmasından endişe duyuyorlardı. Kaunitz böyle bir durumu “fenalıkların en büyüğü” olarak algılayıp, engellemiş olmakla övünüyordu.³⁴

Bununla birlikte Criste, Lehistan’ın ilk taksîmi sonrasında da Osmanlı-Rus Savaşı’nın sürdüğünü ve Avusturya’nın Osmanlı tarafından, yapılan anlaşma sebebiyle de olsa gerek, “birlik yükümlülüğüne sahip olunan yardımcı bir güç” olarak görülmeye devam ettiğini belirtmektedir.³⁵ Beydilli ise, Lehistan’ın ilk taksîmi sonrası Avusturya’nın Osmanlı Devleti ile daha öncesinde gerçekleşen anlaşmaya gereksinim duymadığını belirtmektedir.³⁶

Anlaşıldığı üzere, aradan geçen süre ve gelişmeler bu hususta fikrin değişmesine ve Maria Theresia’nın tüm istemsizliğine rağmen Avusturya’nın da Lehistan’ın taksîmine katılmasına sebep olmuştur.

Büyük Friedrich hakkında önemli çalışmaları bulunan Nürnberger, Rusya’nın Güneydoğu Avrupa’da yayılma çabalarının tam da bir Avrupa savaşına dönüşmeye yüz tuttuğu an, Prusya aracılığıyla Lehistan hesabına bir bölünme gerçekleştiğini belirtmektedir.³⁷ Buna yönelik bir endişe Criste’nin³⁸ ve Beydilli’nin³⁹ çalışmalarında da dile getirilmektedir. El yazması eserde yer alan Kaunitz önerileri de dikkate alındığında, bu kanaat doğru görünmektedir. Büyük Friedrich’in Rusya ile 1764 yılında yaptığı birlik anlaşması,⁴⁰ Rusya ile Avusturya’nın ittifak yapıp Prusya aleyhinde faaliyette bulunması endişesiyle gerçekleşmişti. Bununla birlikte bu müttefiklikten pek de hoşnut olunmadığı bilinmektedir. Büyük Friedrich, Kayzer II. Joseph ile 25 Ağustos 1769 yılında Neisse’de bir araya gelmiş, bu buluşmada Rusya ile olan ittifakın kendisi için “oldukça rahatsız edici” olduğunu ve “masraflı” bulunduğunu belirtmiş, genel olarak Rusya’nın yayılmasından duyduğu endişeyi dile getirmiştir.⁴¹

Nürnberger onun bu konudaki düşüncesini şu şekilde özetlemektedir:

“Avrupa ne kadar çıldırmış ve âmâ olmalıymış ki, bir gün dönüp kendisinin korkunç mukadderatı olabilecek bir milletin yükselmesine katkı sağlıyormuş. Bizim zayıflığımız sebebiyle Rusya güçlüymüş, bu sebeple kendisinde gördüğü güç ve cebire, akabinde sadece [çok büyük] çaba ile sınır koyulabilecekmiş. Bu, Prusya’nın 1764 ittifak anlaşmasıyla 18. ve 19. yüzyılda Prus-Alman-Rus ittifak geleneğini başlatan Rusya politikasının zihni-siyâsî arka planıdır.”⁴²

³⁴ Arneth, *Geschichte Maria Theresia’s*, s. 52.

³⁵ Criste, *age.*, s. 44.

³⁶ Beydilli, *age.*, s. 100.

³⁷ Richard Nürnberger, “Friedrich der Große als Staatsmann. Friedrich der Große in seiner Zeit”, *Neue Forschungen zur Brandenburg-Preussischen Geschichte*, Oswald Hauser (Hrsg.), Band 8, Böhlau Verlag, Köln, Wien 1987, s. 106.

³⁸ Criste, *age.*, s. 41 vd.

³⁹ Beydilli, *age.*, s. 98, 100.

⁴⁰ Bu anlaşma için bkz.: Criste, *age.*, s. 19.

⁴¹ Criste, *age.*, s. 24.

⁴² Nürnberger, *agm.*, s. 105 vd.

Nitekim Prusya ile Rusya'nın 1764 yılında yaptıkları ittifak anlaşmasına, 1772 yılında Avusturya da katılmış, Lehistan 1772, 1793 ve 1795 yıllarında toplam üç defa paylaşılmış ve bağımsızlığını kazanmak için Birinci Dünya Harbi sonunu beklemek durumunda kalmıştır.⁴³

1768-1774 arası Osmanlı-Rus Savaşı ise Küçük Kaynarca Antlaşması ile son bulmuştur. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın, Kırım, Kuban ve Taman'daki hâkimiyetini bütünüyle kaybetmiş olması ve diplomatik ilişkiler gibi diğer birçok meseleye yönelik de Osmanlı açısından olumsuz tasarrufları vardır.⁴⁴ Bu Antlaşmanın Osmanlı Devleti açısından gâyet olumsuz sonuçlarına farklı kaynaklarda değinilmektedir. Mesela Ahmet Cevdet Paşa, Osmanlı Devleti'nin bu antlaşma ile yük altında kaldığını söylemektedir.⁴⁵ Batılı bir araştırmacı olarak Criste ise, "Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin paramparça olması yönünde el kaldırması"⁴⁶ anlamına geldiğini düşünmektedir. Bu Antlaşma hakkında çok kapsamlı bir incelemesi bulunan Köse ise bir *zaafiyet kabulü* ve *prestij kaybı* olarak ifâde etmektedir. Yine Köse'ye göre Antlaşma, Osmanlı'nın siyâsî, iktisâdî ve askerî yetersizliğini göstermektedir. Ayrıca Osmanlı'ya kesin bir mağlubiyet yaşatması sebebiyle de Rusya'nın uluslararası siyâsette önemli ve saygın bir mevki kazanmasına yol açmıştır ve bu bağlamda Avrupa devletleri de Küçük Kaynarca Antlaşması ile ortaya çıkan bu yeni dengeyi düşünerek siyâset üretmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında Antlaşma, "hem Osmanlı tarihi, hem Avrupa tarihi ve hem de dünya tarihi için bir dönüm noktası teşkil etmektedir."⁴⁷

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın Osmanlı açısından çok ağır sonuçlar doğurduğuna yönelik tüm bu olumsuz düşüncelerin aksine, el yazması eserin müellifi Pflügl oldukça iyimserdir. Pflügl'in Antlaşma hakkındaki diğer tüm yorumlara tezat şu cümleleri dikkat çekicidir: "Türkler 1774 barışında çok ucuz kurtuldu ve sadece birkaç kaleyi kaybettiler. Kırım ve Kuban'daki Tatarlar, Osmanlı Devleti'nden bağımsız ilân edildi."⁴⁸

3. 1787 Öncesi: Avusturya ile Rusya'nın Müttefikliğine Giden Yol:

3.1. Mogilev'den Herson'a: Çariçe ile Kayzer'in görüşmeleri ve mektuplaşmaları

Avusturya ile Rusya'nın müttefikliğine giden yolda birkaç aşama vardır. Bunlardan ilki, Mogilev buluşması ve iki gizli mektup temelinde yapılan anlaşmadır. İkincisi, yine Kayzer II. Joseph ile Çariçe arasında *Grand Poject* eksenli mektuplaşmalardır. Üçüncüsü, Kırım'ın ilhâkı ve dördüncüsü de, bunun sonrasında gerçekleşen Herson buluşmasıdır.

İlk aşamada Lehistan'ın ilk taksîmi sonrasında Kayzer II. Joseph ile Çariçe II. Katerina Mogilev'de bir araya gelmişlerdir. 1780 yılında gerçekleşen bu buluşma, Pflügl'e göre Çariçe Katerina'nın daha önce Osmanlı ile yaptığı savaşta yeterince güven duyamadığı ve bu sefer kendi safında görmek istediği Avusturya İmparatoru'nu davet etmesiyle gerçekleşmiştir.⁴⁹

⁴³ Topaktaş, "Avrupa'nın Ortak Derdi Polonya Tahtı: Stanislaw August Poniatowski'nin Seçimi (1763-1764)", s. 183.

⁴⁴ Küçük Kaynarca Antlaşması'nın maddelerine ayrıntılı olarak bkz. Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)*, VII. Dizi, Sayı 2018, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 112 vd.

⁴⁵ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Cildi Evvel, İkinci Tab', Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet 1309, s. 245.

⁴⁶ Criste, *age.*, s. 145.

⁴⁷ Köse, *age.*, s. 133 vd.

⁴⁸ Pflügl, *agy.*, s. 3.

⁴⁹ Pflügl, *agy.*, s. 3 as.

Criste'ye göre ise bu buluşma teklifi, Maria Theresia ve hatta Kaunitz'e dahi haber vermeden, Viyana'daki elçisi aracılığı ile Çariçe'ye görüşme teklifi gönderen II. Joseph'ten gelmiştir.⁵⁰ Bu buluşmanın Kayzer II. Joseph'in Çariçe ile sadece tanışmak istemesinden dolayı değil, daha ziyâde Rusya ile ittifak kurmaya çalışmasından kaynaklanmış olabileceğini ise Arneth⁵¹ belirtmektedir. Blanning, Kayzer'in Rusya ile ittifaktan yana bir tutumunun olmasının yanı sıra Çariçe'nin de *Karadeniz, Tuna ve Balkanlar'a* yönelik herhangi bir projesinde Avusturya'nın desteği olmadan başarı sağlayamayacağını bildiğini aktarmaktadır.⁵² Her iki tarafın da belirli çıkar ve endişelerle onay verdiği anlaşılan bu buluşma esnasında, resmî ve açık bir anlaşma sağlayamayan taraflar yine de müttefiklik yolunda önemli bir adım atılmasını sağlamışlardır. Daha sonraki süreçte de üzerinde anlaştıkları maddeleri iki gizli mektup hâlinde kâğıda dökmekle yetinmişlerdir. Tarafların neden resmî bir anlaşma ortaya koyamadığı konusu da ayrıca ilginçtir. Dönem itibâriyle anlaşmalarda ünvân meselesi önemlidir ve Osmanlı açısından da bir takım sorunlara yol açtığı bilinmektedir. Mesela *Zitvatorok Antlaşması*'nda (1606) 'Beç Kralı' yerine 'Roma Casarı' ifâdesiyle ilgili sorun buna örnek gösterilebilir.⁵³ İşte buna benzer bir sorun, II. Joseph ile Çariçe arasında da hâsıl olmuştur. Buna göre II. Katerina anlaşmada Kutsal Roma-Cermen İmparatoru olan II. Joseph ile eşit seviyede kayda geçmek istemiştir. Anlaşma nüshalarının birinde II. Joseph, diğerinde Çariçe ilk sırada yazılmalıydı. II. Joseph buna karşı çıkmış, gerekirse anlaşmadan vazgeçeceğini söylemiştir. O ana kadar ilerleyen Avusturya-Rusya ittifakını kesmemek adına, yapılan taahhütler iki gizli mektupta kayda alınmıştır.⁵⁴

Sekiz yıllığına yapılan bu iki gizli mektup anlaşmasının ilkinde, iki devletten birinin saldırıya uğraması durumunda yapılacak askerî ve mâlî yardım üzerinde uzlaşmaya varılmıştır. Bunun dışında, iki tarafın birbirinden habersiz barış ve silah bırakışma anlaşması yapmayacağı ve ayrıca, Lehistan meselesi üzerinde de 1773 yılında oluşturulan dengenin korunacağına yönelik tahhütlerde bulunulmuştur. İkinci mektup ise Türkiye'ye yöneliktir. Türklerle bir savaşın meydana gelmesi durumunda Avusturya ve Rusya Türkiye üzerinde bir operasyon planı müzâkere edecektir. II. Katerina'nın Avusturya'yı yardıma çağırmasından sonra üç ay içerisinde, Avusturya bu davete Rusya'nın ortaya koyduğu savaş gücüne eşit bir savaş gücü ile icâbet edecektir. Türkiye'nin daha önce yapılan anlaşmalara uymaması durumunda meydana gelebilecek bir savaşta, Avusturya Rusya'ya yardım edecek ve yine müttefikler birbirlerinden habersiz ne Türkiye ne de üçüncü bir devlet ile bir barış veya silah bırakma konusunda anlaşacaktı.⁵⁵

Lehistan'ın taksîminden sonraki süreçte, Çariçe ile Kayzer arasındaki mektuplaşmalardan bir diğeri de, *Büyük Proje* (Grand Project) temelinde gerçekleşenlerdir. Mayıs 1781'de yapılan bu gizli mektup anlaşmasından yaklaşık bir yıl sonra, 10 Eylül 1782 tarihinde, II. Katerina II.

⁵⁰ Criste, *age.*, s. 135.

⁵¹ Alfred Ritter von Arneth (yay.), *Joseph II. und Katharina von Russland. Ihr Briefwechsel*, Wilhelm Braumüller, Wien 1869, s. VI vd.

⁵² T.C.W. Blanning, *Joseph II*, Longman Publishing, New York 1994, s. 135.

⁵³ Ayrıntılarına bkz. Mehmet İpşirli, "Unvan (Osmanlılar)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42, (Yıl 2012), s. 166.

⁵⁴ Pflügl, *agy.*, s. 3 as; Arneth, *Joseph II. und Katharina*, s. XI vd.

⁵⁵ Ayrıntılarına bkz. Pflügl, *agy.*, s. 3 as-4 as.; Arneth, *Joseph II. und Katharina*, s. XII-XIV; Criste, *age.*, s. 137 vd.

Joseph'e uzun bir mektup daha yazmıştır. Bu mektubunda, Türkiye'nin daha öncesinden yapılan anlaşmaları bozması sebebiyle Rusya'nın müdahalesinin gerekli olduğunu belirtmiş ve Avusturya'nın bu hususta yardımını istemiştir. Gerçekleşmesi istenen, fakat o an için başlamadan biten projenin "Türkleri Avrupa'dan kovalamak" dahil kapsadığı konular ve yer aldığı mektuplar el yazması eserde ve farklı kaynaklarda değerlendirilmiştir.⁵⁶

Bu projenin bitmesine hem Pflügl hem Arneth'in belirttiği sebep, II. Joseph'in bu mektuba tereddütüyle yaklaştığıdır. II. Joseph bu tereddütüne rağmen bir cevap yazmıştır. Bu cevâbına, Rusya ile olan birliğini Prusya aleyhinde kullanmak istemesi ve Venedik Cumhuriyeti'ni dönüştürmek istemesi gibi arzuları sebep olmuştur. Fakat Katerina ile bu bağlamda gerçekleşen mektuplaşmalarda ne Rusya ile müttefikliğini Prusya aleyhinde kullanabileceğini ne de umduğu diğer çıkarları sağlayamayacağını, Rusya ile müttefikliğinin Avusturya'yı zarara uğratacağını, hatta Avusturya'nın daha zararlı çıkacağını anlamıştır. Bu anlamda Çariçe Katerina'nın yazdığı mektuplar, müellifin belirttiğine göre, *Büyük Proje*'ye "ölümcül bir darbe" vurmuştur.⁵⁷

Pflügl, Kayzer II. Joseph'in umduğu çıkarların, Rusya'dan aşağı kalır yanı olmadığını belirterek şöyle demektedir: "Hatta âdil ve iyi inanç ölçülerinde iki tarafın arzularını bir tartarsak, Kayzer'i ağır suçlamalar bulur. Katerina nasıl olsa sadece kötü görülen ve inançsız Türklere işâret etmişti ve bunu da sadece yapılan anlaşmalara uymamaları durumunda düşünüyordu." Kayzer II. Joseph bir de Venedik Cumhuriyeti'nin dönüştürülmesini öngörüyordu ki onun "dönüşüme uğratılmasının hiçbir gerekçesi yoktu."⁵⁸

Criste'nin çalışmasına bakıldığında bu kanaat doğru görünmektedir. Criste, II. Joseph'in 1783 yılının baharında bir savaş durumu için gerekli hazırlıkları yaptığını, ama Avusturya ile Rusya'nın pozisyonunun farklı olduğunu da iyi bildiğini, bu sebeple Türkiye üzerinde bir savaşa katılmayı red ettiğini belirtmektedir. Buna göre iki devletin "pozisyonları ile hakları arasındaki fark çok büyükmüş. Avusturya hangi bahaneyi öne sürererek, hangi kanuna dayalı olarak Rusya'nın tutumunu taklit edebilirmiş. Avusturya'nın topografik ve siyâsî durumuna bir bakış bunu yeterli ölçüde ispatlıyormuş."⁵⁹

Bu noktadan sonra Habsburg İmparatoru ile Rus Çariçe arasında gerçekleşen mektuplaşma, II. Joseph'in Türklerin anlaşmaları yerine getirdiğini, bu sebeple *Grand Project*'e gerek kalmadığını, II. Katerina'nın ise, Türklere güvenmemekte devam edeceğini ifâde etmesi olarak özetlenebilir. Pflügl "avın paylaşımı" konusunda Avusturya ve Rusya arasında esaslı bir ayrışma ve çatışmanın söz konusu olduğunu, bu sebeple *Grand Project*'in o an için rafa kaldırıldığını belirtmektedir.⁶⁰

⁵⁶ Pflügl, *agy.*, s. 4 as. vd.; Arneth, *Joseph II. und Katharina*, s. XVII vd., s. 143-157; Bernard, *age.*, s. 141 vd.

⁵⁷ Arneth, *Joseph II. und Katharina*, s. XIX vd., 165-175, Pflügl, *Österreichs Verhältnisse zur Turkey*, s. 5 as.-9 vd.

⁵⁸ Pflügl, *agy.*, s. 6 as.

⁵⁹ Criste, *age.*, s. 138 vd.; ayrıca bkz.: Arneth, *Joseph II. und Katharina*, s. 202 vd.

⁶⁰ Pflügl, II. Joseph'in 25 Şubat tarihli mektubunun bulunamadığını yazmış. Kayzer Joseph'in cevabının ne yönde olduğunu, Kayzer'in Kont Cobenzl'e yazdığı mektuba düştüğü notlar, Kaunitz'in aynı elçiye yazdığı bir yazıdan ve Katerina'nın cevabından anlaşıldığını belirtmiş. El yazması eserde bu bilginin üstü çizilmiş. Kezâ, Kayzer II. Joseph'in 25 Şubat 1783 tarihli mektubu farklı bir kaynaktan yayınlanmıştır. Kayzer II. Joseph'in 25 Şubat 1783 tarihli ve II. Katerina'nın 29 Şubat 1783 tarihli mektupları için bkz.: Arneth, *Joseph II. und Katharina*, s. 188-193.

II. Joseph bizzat savaşa girmekten ve taraf olmaktan yana değilse de, Rusya'nın Kırım ve Kuban üzerindeki projelerine de karşı değildir. Bu bağlamda, “gerek iyi hizmet sunarak, gerekse sınırlarda savaş için gerekli önlemleri alarak” Rusya'nın Kırım, Kuban ve Taman adasında hâkimiyet kurmasına yardımcı da olacaktır.⁶¹

1787 savaşına giden süreçte bu kısım, Avusturya ve Rusya arasında gerçekleşen işbirliği ve görüşmenin üçüncü aşamasıdır ve Avusturya'nın zararlı çıkmasına ve Rusya'nın da önemli avantajlar elde etmesine yol açmıştır. Çünkü Kırım'ın ilhâkında, Rusya Avusturya'nın desteğini görecektir. Fakat Kayzer Avusturya Hollandası'nı Bavyera'ya değiştirmek isteyince, Büyük Friedrich'in de bu plan aleyhinde müdahil olmasıyla, Katerina'dan aynı oranda bir destek bulamayacaktır. Rusya ile Avusturya'nın ittifaklarından rahatsız olan Büyük Friedrich, Kayzer'in Avusturya Hollandasını Bavyera'ya değişme arzusu aleyhinde birtakım girişimlerde bulunacaktır.⁶²

Büyük Friedrich'i korkutan elbette sadece Rusya ile Avusturya'nın ittifak girişimi değildir. Kayzer II. Joseph'in kapsamlı bir biyografisini yazan Beales, hem Joseph'in ve hem de Kaunitz'in Bavyera'yı kaybedilen Şilezya'ya denk gelecek yegâne toprak olarak umduğunu ifade etmektedir. Buna karşın Büyük Friedrich'in de, Bavyera'da muhtemel bir Avusturya yayılmasının, kendisinin İmparatorluk (“*Reich*”) içinde Prusya adına verdiği tüm çabaya, “kazandığı pozisyona bir tehdit” anlamına geleceğini iyi bildiğini belirtmektedir.⁶³

Son tahlilde, Rusya Kırım'ı ilhâk edecektir. Kayzer II. Joseph buna başlangıçta yine tereddütle yaklaşıp da karşı çıkmayacaktır. Üstelik, Türk sınırına bir ordu birliği dikmekle de Rusya'ya destek verecektir.

Pflügl, Avusturya'nın Rusya'ya sunduğu desteği ilginç sözlerle yorumlamaktadır. Avusturya'nın kendini “Çariçe'nin giderek daha da açıklığa kavuşan fetih planlarında suç ortağı” yaptığını belirtmektedir. Bununla beraber, şartların onu bu yönde bir siyasete zorladığına yönelik “sefilâne” [“*schmählich*”] bir gerekçe sunulduğunu ifade etmektedir.⁶⁴

Avusturya'nın verdiği bu desteğe karşın Katerina da, Avusturya'yı gizli anlaşmadaki yükümlülüklerinden muaf tutmuştur ve Pflügl bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Elbette: Joseph'in dostluğundan en iyi çıkarı zaten sağlamıştı. Türklerin izole edildiğini gördüğünden o yana, artık ordularına ihtiyaç duymuyordu ve [Türk] dostlarının rahatsız edebilecek muhtemel bir yardımını, Kırım'ı ânî ve hızlı bir şekilde işgâl etmekle engellemeyi düşünüyordu. Kayzer savaşta yer almazsa, ganîmette de hak sahibi olamazdı. Rusya, Ekim 1783'te Osmanlı Devleti'ne Kırım'ın ilhâkını bildirmiş ve bu durumu kabul etmesini savaşla tehdit ederek istemiştir. Osmanlı Devlet'i bunu zorunlu olarak kabul etmiş, diğer devletler bir kaç onaylamaz söz ile yetinmiştir. Kayzer Joseph müttefğine sağladığı hizmetlerin tanınmasıyla mutluydu. Ama diğer tarafta Katerina'nın Grand Project'i her zaman aynı heyecanla devam ettireceğini ve bunun için de büyük kurbanlar vereceğini sanıyordu.”⁶⁵

Ayrıca Katerina ile Joseph arasında gerçekleşen diğer mektuplaşmaları da Fransızca olarak bu kaynaktan okumak mümkündür. Konunun el yazması eserde geçtiği yer için bkz.: Pflügl, *agy.*, s. 10-11.

⁶¹ Criste, *age.*, s. 139.

⁶² Criste, *age.*, s. 141 vd.; Pflügl, *agy.*, s. 11.

⁶³ Beales, *age.*, s. 396.

⁶⁴ Pflügl, *agy.*, s. 11-13 as.

⁶⁵ Pflügl, *agy.*, s. 13 as.

Osmanlı ise dönemin koşullarında Kırım'ın zorla kendisinden koparılmasına karşı duruş sergileyememiş, bu oldubittiği kabul etmek durumunda kalmış ve bunu bir *Sened* ile de tasdik etmiştir.⁶⁶ Mamafih, Pflügl'in belirttiğine göre bu durum da “uzun süreli bir barışa olanak tanımamıştır.”⁶⁷

Avusturya ve Rusya arasındaki dördüncü aşama Çariçe ile Kayzer'in Herson buluşmasıdır. Gerçi Büyük Friedrich 1786 yılında vefât etmiştir ve Kayzer II. Joseph onun vefâtından sonra Prusya'ya yakınlaşıp annesi Maria Theresia döneminden beri süregelen güvensizliği kaldırmak istemektedir. Fakat Prens Kaunitz Kayzer'in bu düşüncelerine karşı durmuştur. Kırk yıllık düşmanlığın dostluğa evrilemeyeceği; bu dostluğun peşinden koşarken, İtalya ve Hollanda'nın Fransa tarafından işgâl edilebileceği düşünceleriyle Kayzer'i Prusya ile ittifak yapılabileceği fikrinden caydırmıştır.⁶⁸ Uluslararası İlişkiler tarihi üzerine yazılmış önemli bir kaynakta da Kayzer II. Joseph'in Rusya'ya gereğinden fazla bağlı gözükmek için, Mogilev buluşması üzerine Çariçe ile ikinci sefer bir araya gelmekten çekindiği belirtilmektedir.⁶⁹

Doğrusu öncelikli sorunun Rusya'ya bağlı gözükmek endişesi olmadığı anlaşılmaktadır. Bu gezi tam olarak Büyük Friedrich'in vefât ettiği ve II. Joseph'in Prusya ile ittifâka sıcak bakmaya başladığı bir döneme denk gelmektedir. Dolayısıyla II. Joseph annesi Maria Theresia döneminden o yana devam eden bir siyaseti değiştirme çabasındadır. Fakat anlaşılan yine Kaunitz'in de etkisiyle bu düşüncesinden vazgeçmiştir ve Çariçe ile Herson'da ikinci kez bir araya gelmiştir.

Pflügl, II. Joseph'in Çariçe ile görüşmesinde nasıl bir hoş üslûp kullanabileceği ve gerekli tutum ve davranışlar konusunda Prens Kaunitz'in eğitiminden geçtiğini belirtmektedir. Prens Kaunitz'in, “Kayzer'in Katerina'nın dostluğunu kazanmak ve artırmak için her şeyi yapması gerektiğini” söylediğini, ayrıca o anki, geçmişteki ve gelecekteki planları hakkında olumsuz konuşmamasını da salık verdiğini ifâde etmektedir.⁷⁰

Müellife göre, Rusya'nın Osmanlı ile yeni bir savaş başlatması fikrini taşımayan Kaunitz, II. Joseph'in Katerina'yı böyle bir savaşın anlamsız olacağı, *birkaç harap bölge* dışında bir şey elde edemeyeceği konusunda iknâ etmesini de istemiştir.⁷¹

Bu gezinin bir önemi de, döneme yakın tarihli kaynakların da ifâde ettiği gibi⁷², Çariçe'nin Doğu Roma İmparatorluğu'nu yeniden canlandırma düşüncelerinin bu gezi esnâsında tekrar

⁶⁶ Ayrıntılı olarak bkz: Osman Köse, “Osmanlı Devleti Tarafından Kırım ile İlgili Rusya'ya Verilen Resmi Belge ‘Sened’ (1784)”, *History Studies*, Volume 2/2, (2010), s. 353-362.

⁶⁷ Pflügl, *agy.*, s. 14 vd.

⁶⁸ Pflügl, *agy.*, s. 14 as-15 as; Criste, *age.*, s. 145.

⁶⁹ Vladimir Potyemkin vd., *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, Cilt 1, Diplomasi Tarihi, Çev. Attila Tokatlı, 1. Baskı. Evrensel Basım, İstanbul 2009, s. 288.

⁷⁰ Pflügl, *agy.*, s. 15 as.

⁷¹ Pflügl, *agy.*, s. 16.

⁷² Eduard Burckhardt, *Kaiser Joseph der Zweite in seinem Leben und Wirken. Für das deutsche Volk dargestellt. Viertes Heft, mit vier Abbildungen*, F.W. Goedsche, Meissen 1835, s. 313; Wilhelm Wachsmuth, *Historische Darstellungen aus der Geschichte der neuern Zeit, Dritter Theil. Aus dem achtzehnten Jahrhunderte*, Paul Gotthelf Kummer, Leipzig 1832, s. 256 vd.

gündeme gelmiş olmasıdır. Kaynaklar bunu ifâde etse de Pflügl, *Büyük Proje*'nin bu gezi esnâsında ciddi bir şekilde ele alınmadığı kanaatindedir.⁷³

Sonuç itibâriyle, Çariçe ile Kayzer'in bu gezisinden çok kısa bir süre sonra Rusya ile Osmanlı arasındaki gerilim giderek büyüyecek ve Osmanlı'nın Rusya'ya savaş ilân etmesiyle sonuçlanacaktır. Pflügl'e göre Avusturya bu savaşta yer almamak için birçok şeyin yanı sıra esâsen iki şeyi bahâne edebilirdi. İlk olarak, kendi imparatorluğunda mevcut isyânı bahâne edebilirdi. İkinci olarak, İstanbul'da bulunan yabancı misyonların (Fransa, Prusya, İsveç, İngiltere), Osmanlı'yı Petersburg Sarayı'na karşı direniş için cesaretlendiren tutumlarını dikkate almak gerektiğini de bu bahânelere katabilirdi. Fakat bunları yapmak yerine Rusya'ya destek vermeyi yeğlemiştir.⁷⁴ Criste, II. Joseph'in bir savaşa rağmen Rusya ile ittifakını korumasındaki esas amacın "gerektiğinde onu Prusya'ya karşı kullanmak" olduğunu belirtmektedir.⁷⁵ Burckhardt ise, II. Joseph'in Çariçe II. Katerina'ya verdiği müttefiklik sözünü sadece Osmanlı'nın savaşı başlatması durumunda tutmayı düşündüğünü, o zamana kadar da *aracı rolünde* karar kıldığını belirtmektedir. Kayzer'in başlangıçtaki bu tutumunun sebebi ise, bu savaşa kendisinin de müdâhil olması hâlinde, Prusya, İngiltere ve Hollanda'nın birleşip ittifak kurmasından endişe duymasıdır.⁷⁶

Nihâyetinde Büyük Friedrich'in vefâtından sonra Prusya ile ittifak kurup, Rusya'dan uzaklaşma çabasındaki Kayzer, hem bu düşüncesini gerçekleştirmeyecek hem de İmparatorluğunu Osmanlı Devleti'ne karşı bir savaşa sokacaktır. Bu savaşta da çeşitli olumsuzluklar peşlerini bırakmayacak, özellikle Avusturya için "gelecek karanlık bir hal alacaktır."⁷⁷

1787 savaşına giden süreçte Mogilev buluşmasından Herson görüşmesine kadar geçen bu süre ve aşamalar önemlidir ve Avusturya'nın Son Türk Savaşı'na giden sürecini ortaya koymaktadır.

3.2. Avusturya'nın Son Türk Savaşı ve ilânı

Avusturya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilânı da el yazması eserde ele alınmaktadır. Buna göre Rusya ile Osmanlı arasında savaşın başlamasından altı ay sonra, Şubat 1788'de, İstanbul'da bulunan Avusturya elçisi Baron Herbert kendi ülkesinin savaş ilânını Osmanlı Devleti'ne iletmıştır. Bu savaş ilânı esâsen kendisine çok önceden gönderilmiştir. Lâkin bunu ancak *sessizce ilerlemekte olan* tüm hazırlıklar bittikten ve *bunların bilgisi İstanbul'a ulaştıktan sonra* Osmanlı Devleti'ne iletmesi istenmiştir. Bu hazırlıkların arasında, "Belgrad'ı ele geçirmek, İşkodra Paşası'nı vazgeçirmek*, Karadağlılara ve Mısırlı Beylere, efendilerine

⁷³ Pflügl, *agy.*, s. 16 as.

⁷⁴ Pflügl, *agy.*, s. 16 as

⁷⁵ Criste, *age.*, s. 150.

⁷⁶ Burckhardt, *age.*, s. 313 vd.

⁷⁷ Blanning, *age.*, s. 154; ayrıca bkz.: Criste, *age.*, s. 149 vd.

* Kastedilen İşkodra Sancakbeyi Buşatlı Kara Mahmud Paşa ile I. Petar arasındaki meseledir. Avusturya bu süreçte I. Petar'ın yardım çağrısı üzerine meseleye müdâhil olmuştur. Kara Mahmud Paşa'yı I. Petar ile mücadelesinden vazgeçirmek kastedilmektedir. Bu durumda I. Petar ve bir ihtimâl Paşa'nın kendisi de Osmanlı Devleti ile savaşa konsantre olabilirdi! Meselenin bağlamı ayrıntılarıyla şu kaynaktan okunabilir: Vahit Cemil Urhan, "Karadağ'da Osmanlı Hâkimiyetinin Zayıflaması (17. ve 18. Yüzyıllar)", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2 (Aralık 2015), s. 127 vd. Yine Kara Mahmud Paşa'nın Avusturya ajanlarının başlarını kestirdiği şu kaynaktan da

karşı ayaklanmaları için elçiler göndermek” gibi konuların olduğunu yine el yazması eserden okumak mümkündür.⁷⁸ Bu makalede el yazması eserden alıntılanmış olmakla birlikte, bahse konu –ayrıca başarısızlıkla sonuçlanan- hazırlıkları ayrıntılı olarak Criste’nin çalışmasından da okumak mümkündür.⁷⁹

Pflügl’e göre Avusturya *kötülük ekmiş ve buna uygun meyveler toplamıştır*, zira Belgrad saldırısı tamamıyla başarısız olmuştur, İşkodra Paşası Kara Mahmut Paşa, kendisine gönderilen heyetin tekliflerini önce kabul etmiş gibi görünüp sonra üyelerini öldürtmüştür. Karadağlılar ve Mısırlı Beyleri ise ayaklanmamıştır. Bunların tamamından daha vahim olarak, Avusturya ve Rusya plan ve projelerinde çatışmaya başlamışlardır. Müttefik iki imparatorluğun bu projelerinde karşı karşıya gelmesini engellemek adına Prens Kaunitz, Mısır’ı Rusya’ya bırakmayı, karşılığında da Rusya’nın Karadağ’da Avusturya’ya ayak bağı olmaması teklifini götürmüştür. Üzerinde yapılan hesaplar Osmanlı’ya ulaştığında ise, Osmanlı Devleti, müellifin ifâdesine göre, dengeli bir siyâset izlemeyi uygun bulmuştur. Bununla birlikte, Avusturya elçisine devletin gerçekte ne düşündüğünü de sormayı ihmâl etmemiştir. Bu soru üzerine 9 Şubat 1788 tarihinde elçi bir müddettir elinde tuttuğu savaş ilânını Osmanlı Devleti’ne teslim etmiştir.⁸⁰

Savaş ilânının teslîm tarihi ise spontane değildir. II. Joseph, 19 Ocak’ta Rusya’da diplomatik ve ordu hizmetinde askerî görevlerde bulunan de Ligne’e gönderdiği ve Criste tarafından alıntılanan bir yazıda, savaş ilân tarihini 9 Şubat olarak belirtmiş, İstanbul’daki elçisinin o tarihte ilânı gerçekleştireceğini bildirmiştir.⁸¹

Bu savaşta II. Joseph’in başarısız olup kardeşinin mecbûren bir barış imzalamak zorunda kaldığına yönelik fikirlerin aksine Mayer, Kayzer’in ordularının özellikle de 1789 yılında muazzam başarılar elde ettiği, II. Leopold’un ise bu başarıları heba ettiği düşüncesini öne sürmektedir.⁸² Bilindiği üzere Şebeş Muharebesi de bu savaş esnâsında gerçekleşmiştir. Avusturya ordusunun bir olayla panik havasına kapılıp ağır bir yenilgiyle meydandan kaçıştığı, Osmanlı ordusunun muharebe meydanına geldiğinde birbirini vurmuş Avusturyalı askerler bulunduğu söylenen Şebeş Muharebesi, Pflügl’in incelemesinde yarım bir cümle içerisinde “*terreur panique*” olarak ifâde edilmektedir.⁸³ Criste *yanlış bir tehlike haberiyle oluşan düzensizlik* ve “Karânsebes’in ateş altında kalması”ndan bahsetmektedir. Ayrıca, bu düzensizliğin Osmanlı ordusu tarafından bir saldırı için kullanıldığını, fakat bu saldırının da geri çevrilebildiğini, buna rağmen Kayzer II. Joseph’in bölgede tutunamayacağını düşünüp geri çekildiğini aktarmaktadır.⁸⁴

geçmektedir: İbrahim Yılmazçelik ve Ali Gökçem Özdem, “Düvel-i Muazzama’nın Karadağ Üzerinden Osmanlı Devleti İle Mücadeleleri ve Bunun Günümüze Yansımaları”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2 (2013), sayfa sayısı belirtilmemiş.

⁷⁸ Pflügl, *agy.*, s. 17 as.-18.

⁷⁹ Criste, *age.*, s. 153 vd.

⁸⁰ Pflügl, *agy.*, s. 18.; Criste, *age.*, s. 153 vd.

⁸¹ Criste, *age.*, s. 154 vd.

⁸² Matthew Z. Mayer, “The Price for Austria’s Security: Part I-Joseph II, the Russian Alliance, and Ottoman War, 1787-1789”, *The International History Review*, Vol. 26, No. 2 (2004), s. 257.

⁸³ Pflügl, *agy.*, s. 20 as.

⁸⁴ Criste, *age.*, s. 164 vd.

Avusturya kaynaklarıyla elde edilen bilgilerden oluşan ilk yayınlardan bir tanesi F.C. Schlosser'in 18. ve 19. yüzyılı ele aldığı birkaç ciltlik çalışmasıdır. Bu çalışmada, konuyla ilgili 1831 tarihli Avusturya Askerî Dergisi'ne atıf yapılmaktadır. Buna göre askerî birlikler kendi içlerinde birbirlerine ateş açmış ve birbirlerini vurmuşlardır. Çalışmada ayrıca, Kayzer II. Joseph'in de bu esnâda "mâhiyetindeki insanlardan ayrı olduğu ve uzun bir süre şaşkın halde dolaştığı, [öyleki] esir düştüğünün bile sanıldığı, fakat nihâyetinde yanında bir kişi ile birlikte Karansebes'e geldiği" belirtilmektedir.⁸⁵

Sonuç itibâriyle, Avusturya Osmanlı Devleti ile giriştiği savaştan pek memnun kalmayacaktır. Kayzer II. Joseph, "Rusların etkin olmayışı tüm Türk ordusunu başıma salmış durumda" endişesine kapılacaktır. Ayrıca Prusya'nın da, Osmanlı'yı kurtarmayı amaçlayan bir *Büyük Proje*'si olduğu anlaşılabilecektir.⁸⁶ Çariçe Katerina'nın, Türklere karşı saldırıda geçen savaşı savunmaya çevirip tüm güçleriyle Prusya'ya saldırma önerisi de, o ana kadar Avusturya'nın belki de en çok beklediği tekliftir. Fakat müellin yorumuyla bu teklif II. Joseph tarafından "Katerina'nın bu arada Polonya ve İsveç'e yönelik çıkarlarını takip edebilmesi için 200bin Türk askerinin yanı sıra bir de 200bin Prus askerini [Avusturya'nın] başına sarması"⁸⁷ olarak algılanacak ve reddedilecektir.

Bu arada sağlığı giderek bozulan Kayzer II. Joseph'in 1790 yılında vefâtı üzerine savaşı bitirmek kardeşi II. Leopold yönetimine kalmıştır. II. Joseph, savaşın çok istediği bitişini de görmeden vefât etmiştir. Avusturya, Zıştovi Antlaşması ile savaştan çekilmiştir. Bu antlaşma ile daha önce ele geçirdiği "Eflak ve Boğdan başta olmak üzere" bazı bölgeleri Osmanlı'ya geri iade etmek dışında önemli bir avantaj da sağlayamamıştır. Hukuken savaş öncesi duruma geçmiştir. Avusturya'dan sonra Rusya ile Yaş Antlaşması yapılmış, bu antlaşma ile de Kırım'ın kaybı bütünüyle tescillenmiştir.⁸⁸

Tüm bu aşamalarda Osmanlı Devleti'nin duruşu da müellif Pflügl tarafından şu sözlerle dile getirilmektedir:

"Fakat düşmanları tarafından yıkılması veya dostları tarafından kurtarılması, Türkiye her zaman için yabancı arzuları tatmin etmenin araçlarını bulacaktır. İstanbul'daki Prus elçinin de ifade ettiği gibi, Türkler müttefiklerin [kendisine doğrultulmuş] silahlarının dengesini tutacaktır [...]"⁸⁹

Sonuç

El yazması eserden ve farklı kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında, şu değerlendirmeleri yapmak mümkündür: 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Avusturya'nın ilk olarak Osmanlı'dan yana bir tutum izlediği anlaşılmaktadır. Maria Theresia'nın barışçıl kişiliği bu

⁸⁵ F.C. Schlosser, *Geschichte des achtzehnten Jahrhunderts und des neunzehnten bis zum Sturze des Französischen Kaiserreichs, mit besonderer Rücksicht auf geistige Bildung*. 5. Band: bis April 1797, Vierte durchaus verbesserte Auflage, Akademische Verlagsbuchhandlung von J. C. B. Mohr, Heidelberg 1856, s. 168 vd.

⁸⁶ Pflügl, *agy.*, s. 19-19 as.

⁸⁷ Pflügl, *agy.*, s. 21 vd.

⁸⁸ Ayrıntılı olarak bkz. Serhat Kuzucu, "XIII. Yüzyıl Son Çeyreğinde Osmanlı Avusturya Siyasi İlişkileri ve Zıştovi Antlaşması (II. Josef ve II. Leopold Dönemi)"; s. 257 vd. ve Kemal Beydilli, "Yaş Antlaşması - 1787'de başlayan Osmanlı-Rus Savaşı'na sona erdiren Antlaşma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 43 (2013), s. 347.

⁸⁹ Pflügl, *agy.*, s. 19 as. Osmanlı'nın burada kastedilen denge siyâsetine yönelik Gezer'in çalışması önemli fikirler verebilir. Bkz.: Ömer Gezer, *agt.*

noktada dikkat çeken bir unsur olsa da, ilk olarak Rusya'nın Tuna'yı aşmasından korkulması, ikinci olarak da Osmanlı ile Verâset Savaşları'ndan o yana süregelen dostâne ilişkiler iki temel sebep olarak gösterilebilir. Avusturya ile Osmanlı bu esnâda gizli bir anlaşma yapmış olsa da Rusya'nın hızlı ilerlemesi nedeniyle Avusturya'nın siyâsetini yeniden gözden geçirdiği anlaşılmaktadır. Savaş esnâsında gelişen bu yön değişikliği Lehistan aleyhine gerçekleşmiş, Avusturya bu toprakların bölünmesinde pay sahibi olmuştur. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı ise Kırım, Kuban ve Taman'daki Tatarların Osmanlı Devleti'nden bağımsızlık kazandığı, ilerleyen süreçte de tamamen koptuğu Küçük Kaynarca Antlaşması ile son bulmuştur. Bu Antlaşmanın Osmanlı Devleti'ne kötü etkisinin, Kırım'ın tamamen ilhâkına giden sürecin de önünü açmasında yattığı anlaşılmaktadır.

Tüm bu süreçlerde ve sonrasında Prusya'ya karşı temkinli yaklaşan Avusturya, bu noktadan sonra Rusya ile ittifak yapmakta karar kılmıştır. Rusya ile ittifâkın temel sebebi olarak, Prusya'ya karşı Maria Theresia'dan o yana süregelen güvensizlik belirtilebilir. İttifâka giden süreçte, Çariçe II. Katerina ile Kayzer II. Joseph'in 1780 yılında Mogilev'de ve 1787 yılında Herson'da olmak üzere gerçekleştirdikleri buluşmalar önemli birer rol oynamaktadır. Mogilev'de belirli bir anlaşmayı kağıt üzerine dökemeyen taraflar, daha sonra gizli mektup yazışmaları temelinde bir ittifak kurmuş, Herson'daki buluşmada ise Çariçe'nin Bizanslı yeniden canlandırma projeleri daha da belirginleşmiştir. Bu dönemde Avusturya, Kırım'ın Rusya tarafından ilhâkına karşı çıkmamıştır. Osmanlı Devleti üzerinde daha geniş kapsamda bir parçalanma öngören *Grand Project*'e ise pek de sıcak bakmamıştır. Kayzer II. Joseph'in Büyük Friedrich'in vefâtından sonra Rusya ile müttefiklikten uzaklaşıp, Prusya ile ittifak kurma düşünceleri de Şansölye Prens Kaunitz'in karşı çıkmasıyla rafa kaldırılınca Avusturya, Rusya'nın yanında ve son kez Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etmiştir. Bu savaşta da çeşitli başarısızlıklar peşini bırakmamıştır. Çok zorlanan Kayzer, defaatle barış arzularını dile getirmiş ve fakat barış onun vefâtından sonra kardeşi II. Leopold'un imzâsıyla gerçekleşmiştir.

Anlaşıldığı kadarıyla, Lehistan'ın taksîmi Çariçe'nin Güneydoğu Avrupa'da yayılma çabalarının bir Avrupa savaşına dönüşmesini engellemiştir. Bununla birlikte, bir Avrupa barışına da pek olanak tanımamıştır. Bu süreçte özellikle Habsburg'un duyduğu güvensizlikle, Avusturya ve Prusya, Avusturya ve Rusya kadar asla yakınlaşmamıştır. Üstelik Habsburg, kendi iç sorunlarıyla ilgilenmek yerine, başarılı olduğu pek söylenemeyecek, maddî ve manevî çok daha büyük kayıplara uğradığı gereksiz bir savaşa girmiştir. Genel hatları çizilen bahse konu ittifâkın Osmanlı Devleti'ne verdiği en büyük zarar ise Kırım'ın tamamen kaybı olmuştur.

Farklı kaynaklarla birlikte değerlendirilen el yazması eserin, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan itibaren sonraki süreci ayrıntıları ve en önemli aşamalarıyla ele aldığı anlaşılmaktadır. Müellifin, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Avusturya'nın önce Osmanlı'nın sonra Rusya'nın yanında yer almasını ve Lehistan'ın taksîmine katılmasını şartların bir gereği olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Küçük Kaynarca Antlaşması'nın Osmanlı üzerindeki köklü etkisini pek hesaba katmadığı ya da önemsemediği belirtilebilir. Müellif, 1788 Osmanlı-Avusturya Savaşı'na giden sürece ve Kayzer II. Joseph ile Kaunitz'in bu süreçte takındıkları tutuma ise olumsuz bakmakta ve bu tavrı hatalı bulmaktadır.

Pflügl'in kendi devletinin tarihine yönelik bu eleştirisi kuşkusuz savaşın Avusturya açısından pek de olumlu sonuçlar doğurmamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Genel olarak bakıldığında, el yazması eserin verdiği bilgiler döneme yakın ve uzak kaynaklarla büyük oranda örtüşmektedir. Eser, kendisi bir kaynakça belirtmese de, farklı kaynaklarla doğrulanabilir bilgiler içermektedir. Şansölye Metternich'e neden ve hangi amaçla sunulduğuna yönelik bir kaynak makalenin yazarında bulunmasa da, Osmanlı'ya ilişkin geliştirilecek siyâset konusunda Şansölye'yi bilgilendirme ve –müellifin yorumlarından yola çıkılırsa- belki onu yönlendirme amacı taşıdığı açıktır. Bunun dışında, Maria Theresia ve Kayzer II. Joseph dönemlerinin yakın bir tarihte nasıl değerlendirildiği açısından da önemli bir kaynak olduğu söylenebilir.

Kaynakça:

Arşiv Kaynakları (Viyana Saray ve Devlet Arşivi)

LISSINETZ, Wilhelm Freiherr Pflügl von, *Österreichs Verhältnisse zur Turkey, während der Regierung Kaisers Josef II, infolge seiner Allianz mit Rußland*, Ende April 1841 dem Fürsten von Metternich übergeben, (1841), AT-OeStA/HHStA Handschriften Nr. 449 W 735, s. 1-24.

Biographische Daten zu Wilhelm Freiherrn von Pflügl, 1 Juli 2015, GZ: ÖSTA-2040780/0001-HHSTA/2015.

Yayımlanmış Eserler

Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Cildi Evvel, İkinci Tab', Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet 1309.

ARAZ, Turan, *Osmanlı-Avusturya Savaşı (1787-1791)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Bolu 2014.

ARNETH, Alfred Ritter von (Hrsg.), *Joseph II. und Katharina von Russland, Ihr Briefwechsel*, Wilhelm Braumüller, Wien 1869.

ARNETH, Alfred Ritter von: *Geschichte Maria Theresia's*, 8. Band: *Maria Theresia's letzte Regierungszeit (1763-1780)*, 2 Band, Wilhelm Braumüller, Wien 1877.

ARNETH, [Alfred Ritter] v., "Kaunitz: Wenzel Anton Graf K.", *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 15: Kähler-Kirchsen, Verlag von Duncker und Humblot, Leipzig 1882, s. 487-505.

AUER, L., "Thugut, (Johann Amadeus) Franz Maria Frh. von", *ÖBL 1815-1950*, Bd. 14 (Lfg. 65, 2014), s. 316 vd. <http://www.biographien.ac.at> (Erişim tarihi: 16.12.2018).

BEALES, Derek, *Joseph II. I. In the shadow of Maria Theresa 1741-1780*, Cambridge University Press, Cambridge 2008.

BEER, Adolf, *Die Erste Theilung Polens*, Zweiter Band, Druck und Verlag von Carl Gerold's Sohn, Wien 1873.

- BERNARD, Paul P., *Joseph II. and Bavaria. Two Eighteenth Century Attempts at German Unification*, Martinus Nijhoff, Hague 1965.
- BEYDİLLİ, Kemal, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar. XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1985.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Yaş Antlaşması (1787’de başlayan Osmanlı-Rus Savaşı’nı sona erdiren Antlaşma)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 43 (2013), s. 343-347.
- BEZİKOĞLU, Metin, *The Deterioration of Ottoman Administration, In the Light of the Ottoman-Russian War of 1768-1774*, (Yayınlanmamış Master Tezi), Bilkent University, The Institute of Economics and Social Sciences in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts in History, Ankara 2001.
- BLANNING, T.C.W.: *Joseph II*, Longman Publishing, New York 1994.
- BOZKURT, Nurgül, *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı-Avusturya Münasebetleri (1740-1788)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Isparta 2000.
- BURCKHARDT, Eduard: *Kaiser Joseph der Zweite in seinem Leben und Wirken. Für das deutsche Volk dargestellt*, Viertes Heft, mit vier Abbildungen, F.W. Goedsche, Meissen 1835.
- CRISTE, Oskar, *Kriege unter Kaiser Joseph II. Nach den Feldakten und anderen authentischen Quellen, Bearbeitet in der kriegsgeschichtlichen Abteilung des k. und k. Kriegsarchivs*, Mit einer Übersichtskarte von Mitteleuropa, 6 Beilagen und 12 Textskizzen, Verlag von L.W. Seidel & Sohn, Wien 1904.
- DÖRDÜNCÜ, Muharrem, “1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar Boğazlar Meselesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt III, Sayı 1 (2001), s. 73-84.
- GEZER, Ömer, “Osmanlı Diplomasisinde Denge Politikaları (1774-1829)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı, Ankara 2006.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Unvan (Osmanlılar)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42 (2012), s. 166.
- KOCALOĞLU, Mehmet, “Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı (1831-1841)”, *OTAM*, Sayı 6 (1995), s. 195-210.
- KÖSE, Osman, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)*, VII. Dizi, Sayı 2018, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.
- KÖSE, Osman, “Osmanlı Devleti Tarafından Kırım ile İlgili Rusya’ya Verilen Resmi Belge ‘Sened’ (1784)”, *History Studies*, Volume 2/2 (2010), s. 353-362.
- KURTARAN, Uğur, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Avusturya Siyasi İlişkileri”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 7, Sayı XVII (2014), s. 393-419.

- KURTARAN, Uğur, *Osmanlı Diplomasi Tarihinden Bir Kesit: Osmanlı Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)*, Ukde, Kahramanmaraş 2009.
- KUZUCU, Serhat, "II. Katerina Dönemi Osmanlı-Rus İlişkilerinde Kırım", *Türk Dünyası Araştırmaları*, s. 185 (2010), s. 107-118.
- KUZUCU, Serhat, "XIII. Yüzyıl Son Çeyreğinde Osmanlı Avusturya Siyasi İlişkileri ve Zıştovi Antlaşması (II. Josef ve II. Leopold Dönemi)", *History Studies. Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı* (2012), s. 251-261.
- MAYER, Matthew Z., "The Price for Austria's Security: Part I-Joseph II, the Russian Alliance, and Ottoman War, 1787-1789", *The International History Review*, 26:2 (2004), s. 257-299.
- NÜRNBERGER, Richard, "Friedrich der Große als Staatsmann. Friedrich der Große in seiner Zeit". *Neue Forschungen zur Brandenburg-Preussischen Geschichte*, Band 8, Oswald Hauser (Hrsg.), Böhlau Verlag, Köln, Wien 1987.
- POTYEMKIN, Vladimir vd., *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, Cilt 1, Diplomasi Tarihi, Çev. Attila Tokatlı, 1. Baskı, Evrensel Basım, İstanbul 2009.
- ROIDER, Karl A, *Austria's Eastern Question 1700-1790*, Princeton University Press, New Jersey 1982.
- SAVAŞ, Mevhibe, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın İsyanı Ve Neticelerini Hazırlayan Unsurlar", *Aksu (Mahalli) Gazetesi* (1996), Sayı 207-230, s. 1-33.
- SCHLOSSER, F.C., *Geschichte des achtzehnten Jahrhunderts und des neunzehnten bis zum Sturze des Französischen Kaiserreichs, mit besonderer Rücksicht auf geistige Bildung*, 5. Band bis April 1797, 4. Auflage, Akademische Verlagsbuchhandlung von J. C. B. Mohr, Heidelberg 1856.
- TANSEL, Selâhattin, "Osmanlı-Leh Münasebetleri (1764-1768)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. Cilt 4, Sayı 1 (1946), s. 69-84.
- TANSEL, Salâhattin, "1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi DTCTF Dergisi*, Cilt 8, Sayı 4 (1950), s. 475-536.
- TOPAKTAŞ, Hacer, "Avrupa'nın Ortak Derdi Polonya Tahtı: Stanislaw August Poniatowski'nin Seçimi (1763-1764)", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1 (2011), s. 183-196.
- TOPAKTAŞ, Hacer, "Osmanlı Devleti'nin Doğu Avrupa Politikalarında Taksim Sonrası Polonya (Lehistan) Üzerine bir Değerlendirme", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 45 (2015), s. 211-231
- UNGERMANN, Richard, *Der Russisch-türkische Krieg 1768-1774*, Mit 7 Kartenbeilagen, Wilhelm Braumüller, Wien und Leipzig 1906.

- URHAN, Vahit Cemil, “Karadağ’da Osmanlı Hâkimiyetinin Zayıflaması (17. ve 18. Yüzyıllar)”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2 (Aralık 2015), s. 113-135.
- WACHSMUTH, Wilhelm, *Historische Darstellungen aus der Geschichte der neuern Zeit*, Dritter Theil, Aus dem achtzehnten Jahrhunderte, Paul Gotthelf Kummer, Leipzig 1832.
- WEISSENSTEINER, Friedrich, *Die großen Herrscher des Hauses Habsburg, 700 Jahre europäische Geschichte*, 3. Auflage, Piper Verlag, München 2011.
- YILMAZÇELİK, İbrahim - Ali Gökçen Özdem, “Düvel-i Muazzama’nın Karadağ Üzerinden Osmanlı Devleti İle Mücadeleleri ve Bunun Günümüze Yansımaları”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2 (2013), sayfa sayısı belirtilmemiş.